
JUBILEUM OCH OMPRÖVNING I TIDEN

GÖSTA BOHMAN

I skarp kontrast till det av valrörelse uppfylld partiet fiodas en intressant debatt i socialdemokraternas idétidsskrift Tiden. Där märks inte bara ett definitivt uppbrott från marxismen utan också en självkritik mot 70- och 80-talens felsteg. Men om framtiden är det fortfarande mycket tyst.

Vad man än må tycka om den socialdemokratiska idétidsskriften Tiden, den håller hög klass och tillåter även kritiska röster att låta sig höras. Inte minst under den nuvarande chefredaktören Anne-Marie Lindgrens mandatperiod har debatten varit långt friare än vad som varit vanligt i socialdemokratiska pressalster.

Evig fråga

Tidens jubileumsnummer 1908-1993 (december 1993) bekräftar det betyget. Dess samlande tema har varit den "eviga frågan" om att "få en effektiv produktion att gå ihop med de ideologiska målen för samhällsutvecklingen". En fråga med vilken socialdemokratins motståndare i det konservativa och liberala lägret ständigt - och alltjämt - plågat partiet.

Det sätt på vilket Anne-Marie Lind-

GÖSTA BOHMAN har bland annat varit ordförande i moderata samlingspartiet och ekonomiminister.

gren sökt besvara frågan är tankeväckande. Under rubriken "Socialdemokratisk idédebatt" leder hon läsaren från Hjalmar Branting över hela den långa raden av partiets ideologiska tänkare fram till Ingvar Carlsson och avslutar skildringen med egna analyser, vilka är mera inträngande och framåtsyftande än vad det givna underlaget medger. Strängt taget är det just hennes kommentarer som har mest att erbjuda kritiskt tänkande läsare. De kan visserligen sägas sakna aktualitet som de nu - nära ett år senare - inte avspeglas i den socialdemokratiska valrörelsen. Men just detta bidrar å andra sidan till att ge en belysande bild av socialdemokratins långsiktiga ideologiska dilemma.

Bortglömd tänkare

Anne-Marie Lindgren har generellt sett velat tona ned det förflutnas mest provocativa uttryck för marxistiskt inriktad socialism. Hon vill i varje fall antyda, att det föreligger skillnad mellan innehållet i de

citerade ideologernas artiklar och de beslut som vid olika tillfällen fattats på LO- och partikongresser eller kommit till uttryck i partiprogram. De motsättningar som därmed kommit att prägla den socialdemokratiska politiken – antyder hon har lett till att den för allmänhet och politiska motståndare kommit att framstå som mera socialistiskt aggressiv än vad som förmedlats i de återgivna inläggen. Likväl har de balanserade synpunkter som exempelvis Gustaf Möller och – framför allt – Nils Karleby stått för, kommit i bakgrunden i hennes redovisning. Hon nämner bland annat inte att Möller förordade en socialpolitik som ett instrument åt envar att garantera en minimistandard, inte det slags grundtrygghet som dagens socialdemokrater uppställt som mål. Även om hon särskilt apostroferat Karlebys starka betoning av marknadsekonomins och den enskilda äganderättens betydelse, har Karlebys successiva omtänkande och nästan totala avståndstagande från den marxistiska socialismens dogmer inte kommit till klart uttryck i hennes tappning. Om det är någon socialdemokratisk tänkare som med åren "glömts bort" i den socialdemokratiska idédebatten är det just Nils Karleby.

Hägerströms naturrättssyn

Bara två år före sin alltför tidiga död skrev Karleby till sin hustru: "Men hederlig skall man vara, och inför en riktigt sträng eftertanke faller det mesta av den så kallade socialismen sönder – inte dess dju-

paste tanke, den står sig, men det man i allmänhet lägger däri, det leder in på en väg, där dess gamla doktriner så småningom måste söndermalas, och människorna lära sig förstå, att arbetet och mödan äro oundgängliga skillnader mellan människor efter duglighet likaså, och att det aldrig kan bli tal om annat än att efter förmåga jämka och bättra, men inte att stjälpå (!) och sätta fraseologier och pratmakare i högsätet för hederligt, arbetsamt och dugligt folk!"

Hans syn på marknadsekonomin var mycket fastare förankrad än vad den är långt in i dagens socialdemokratiska hegemoni. I sak underkände han den avlövnings av den enskilda äganderätten som socialdemokraterna sedermera systematiskt ägande sig åt med stöd av Hägerströms naturrättssyn. Anne-Marie Lindgrens skildring är i detta hänseende inte rättvisande. Karleby förutsatte en äganderätt "som inte kan urholkas så att både den och marknadsekonomin bryts ned".

Karleby gjorde rent hus med planhushållning, prisreglering samt liknande offentliga styrsystem. Han talade om partiets "verklighetsfrämmande dogmatiska fraseologi". De "naturliga olikheterna mellan människorna kommer man inte ifrån. Konkurrentens innersta kärna och uppgift är att släppa fram de livsdugligaste".

Vridit sig som maskar

I den efterskrift till 1976 års faksimilupp-
laga av Karlebys postumt utkomna politiska testamente "Socialismen inför verkligheten" som Tage Erlander och Björn

von Sydow tecknade kan man därför utan svårighet finna, hur de båda vridit sig som maskar i försöken att få Karlebys teser att stämma med den då aktuella politiska förkunnelsen. De kan inte avhålla sig från att stundtals fråga: "Var fanns det socialistiska? Var Karleby mitt i sin socialism liberal?"

Det skulle föra för långt att återge ens en bråkdel av Anne-Marie Lindgrens "recensioner" av den långa raden av socialdemokratiska ideologer och dessas försök att förena de socialiseringssträvanden som partiet "officiellt" stod för med en ansvarsmedveten effektiv ekonomisk politik. Att med andra ord besvara den "eviga frågan" att engagera massorna med de partipolitiska maktspråkens slagord men samtidigt verka för ökad produktion, produktivitet och fred på arbetsmarknaden.

Principer bröts

Hon stryker med all rätt under Saltsjöbadsavtalets betydelse som "hörnsten i den svenska modellen byggd på samverkan mellan arbetsmarknadens parter i ömsesidig omsorg om den produktion vars resultat båda var beroende av". Men när hon senare kritiserar socialdemokraternas politik under 1970-talet, är hon uppenbarligen inte villig att medge, att den arbetsrättslagstiftning och den medbestämmandelag som "var barn av 70-talet", i realiteten innebar att Saltsjöbadsavtalets grundläggande principer bröts sönder.

Anne-Marie Lindgren har helt förbi-

gått 1975 års kongressrapport "En demokratisk hushållning", som i sitt extrema socialistiska överhets- och planhushållningstänkande vred utvecklingens klocka tillbaka flera årtionden. I rapporten får bland annat skattebetalarna veta att det är "en onödig omväg" att först dela ut alla pengar som personlig lön och omedelbart ta tillbaka en stor del i skatt för att täcka kostnader för gemensamma ändamål. Det är pengar som aldrig varit avsedda för någon privat individuell användning. Skattesystemet ska inte bidra till att ge människor den felaktiga uppfattningen att den del av lönen som betalas i skatt är en personlig inkomst som de tvingas "offra" till stat, landsting och kommun."

Förbigången tankevärld

I själva verket belyser dessa rader socialdemokraternas ideologiska grundsyn på skatteinstrumentet. Vad som ter sig märkligt är emellertid att denna grundsyn - liksom också socialdemokratiens kvarvarande planhushållningssideologi - redovisades så frispråkigt så sent som 1975, då allt - inklusive Anne-Marie Lindgren - talade för att socialdemokraterna redan förlorat den ideologiska debatten. Mot den bakgrunden kan man kanske förstå, att hon valt att förbigå 1975 års tankevärld i sin kartläggning av den långsiktiga politiken.

Kritik mot löntagarfonderna

Anne-Marie Lindgren är kritisk mot den "marxistiskt influerade 60-talsdebatten

med dess spets riktad mot kapitalism och privat ägande". Hon hänvisar samtidigt till att debatten om arbetslivets förändring byggde på den gamla funktions-socialistiska linje som socialdemokraterna följt - främst efter Wigfors - och som syftade till att ta över "bestämmanderätten men inte själva äganderätten". I sakfrågan är hon emellertid oklar. På motsvarande sätt som de många socialdemokrater konsekvent varit, vilka gjort gällande att den urholkning av äganderätten, som funktions-socialismen i både sak och princip innebar, inte utgjorde ett lika stort hot mot äganderätten och därmed också mot marknadsekonomin som en öppen socialisering av själva ägandet. Hon har däremot velat komma åt löntagarfondstanken som sådan - som hon anser stred mot det funktions-socialistiska tänkandet och vars hantering hon även i övrigt tar klart avstånd ifrån. Både LO och partiet kritiserar för det sätt som fonddebatten kom att hanteras.

Strukturella problem

En mindre lyckad effekt av 70-talsdebatten var - skriver hon - benägenheten att avfärda även ofrånkomliga ekonomisk realiteter som bara "privat vinstintresse". Medan 1940-talets sociala reformatorer var till ytterlighet medvetna om att välfärdsbygget måste ske i takt med produktionsökningen, hade 70-talsdebatten tenderat till att avfärda resursargumenten med "ideologiska argument om vad jämlikheten krävde". Man lade - menar hon - därvid större åtaganden på

produktionen, i form av sociala förmåner och löneökningar, än vad den på bara några års sikt skulle visa sig klara. Och när de strukturella problemen till sist på 80-talet blev uppenbara, fick socialdemokraterna svårt att ta till sig insikten, att de offentliga utgifterna måste dämpas. Då sågs kritiken bara som utslag av "borgerligt tänkande", inte av reala ekonomiska problem. Debatten blev utpräglat defensiv just på områden som varit partiets starkaste: "ekonomin och den sociala välfärden". Hon talar i det sammanhanget om "interna gräl" och "bristande förmåga" att ta itu med de konkreta problemen.

Detta - hävdar hon - var desto mer olyckligt, som högern då befann sig på ideologisk offensiv och "egentligen för första gången under 1900-talet, utmanade den vänstertolkning av samhällsutvecklingen som formats av socialdemokrati och liberalism".

Högern var först

Högerns uppmarsch var "naturligtvis en reaktion mot 60- och 70-talsvänstern, en uppmarsch som var både grundligt förberedd och välorganiserad". Men framgångarna berodde delvis också på "att den nya högern identifierat vissa problem, som människor upplevde som relevanta - bland annat just stelbentheter i den offentliga sektorn - och på förändringar i samhällets sociala struktur". Bland annat hade nya grupper börjat reagera mot de höga skatter, som de stora socialförsäkringssystemen och de alla omfattande offentliga tjänsterna krävde. Det

var "de som kallades höger" som tidigast skönjde dessa nya problem, medan socialdemokraternas olycka var, att denna försinkade bild av den nya verkligheten också förklarade förmågan att hitta nya konstruktiva sätt att ta itu med problemen".

Nya utmaningar

Efter detta senkomna medgivande av "socialdemokraternas skuld" borde vi av Anne-Marie Lindgren ha kunnat vänta oss åtminstone en skiss till en ny politik, som skulle kunnat bidra till att lösa nya utmaningar, inför vilka den kravlösa generella välfärdspolitik och det nya kunskapssamhället skulle ställa de politiska partierna - enkannerligen socialdemokraterna.

Med andra ord ett ideologiskt svar på de två frågor, varmed Anne-Marie Lindgren avslutar sin intressanta och uppriggande exposé. Nämligen för de första, hur flyttar man makten så att produktionen fungerar i de många människornas intresse, inte bara fåtalet kapitalägares? Och - för det andra - hur skapar man de gynnsammare villkor för produktionen, som behövs för att den skall uppfylla människornas behov, utan att själva dessa önsningar pressar produktionen för hårt? Och - slutar hon - svaret på dessa frågor måste lösas på det nya tjänstesamhällets villkor. De handlar om "att ge människor makten över det egna livet och det egna samhället". Att med andra ord - men detta är min egen slutsats - övergå från det kollektivorienterade förmyndarsamhället till det individinriktade, som ger de en-

skilda individerna större och ökade möjligheter att ta ansvar för sitt eget liv och sin egen tillvaro.

Intetsägande

Utvecklingen är inte given. Så avslutar Anne-Marie Lindgren sin kartläggning. Socialdemokraterna måste på samma sätt "som under 20- och 30-talen" våga en omprövning av egna etablerade uppfattningar - "att ge människorna makten över det egna livet och det egna samhället" - men på det nya tjänstesamhällets villkor. "De måste utnyttja de möjligheter som kunskapssamhället ger att förstärka alla löntagares position."

Vilka krav detta ställer på sikt, därom förblir läsaren emellertid ovetande. De "punkter för omprövning" som hon "diskussionsvis" för fram är minst sagt intetsägande. Märkligt är också Anne-Marie Lindgrens begränsning till alla "löntagare" när hennes vädjan borde ha riktats till "alla medborgare". Därför att det är den svenska demokraternas framtid och struktur som det ytterst är fråga om.

Tystlåtna

Därmed står hon - liksom det egna partiet - i årets hårda valrörelses sista skäl-vande minuter i sak svarslös och passiv inför den krävande framtidens behov av ett radikalt omtänkande. Om själva behovet - eller om tvånget - härvidlag, är hon uppenbarligen lika klart medveten som de många kritiska debattlystna unga partivänner, vilka just dessa avgörande dagar förhåller sig märkbart tystlåtna.